

Jobbágy Zoltán

A háború antropológiája: primitív hadviselés, gerilla hadviselés és a szövetséges összhaderőnemi műveletek sikere

10.17047/HADTUD.2015.25.E.67

Rezümé

Az ezredforduló konfliktusai és háborúi, a NATO összhaderőnemi műveletei egyértelműen bebizonyították, hogy kizárólag katonai erő alkalmazásával és fegyverrel nem lehet tartós eredményt elérni. Az antropológia, mint tudomány egyértelműsíti, hogy háborúk mindig egy adott közösségben, társadalmi folyamatokként zajlanak, amit az egyének, a különböző kis- és nagyközösségek befolyásolnak. Tekintettel az elmúlt 200 év aszimmetrikus konfliktusai eredményeinek összehasonlítása során nyilvánvalóvá vált veszélyes tendenciára, a gyengébb fél tevékenységét egyre inkább átható és egyre könyörtelenebbé váló vallásosságra, a globalizált világban a saját helyét kereső NATO-t képező fejlett országok működési elveinek folyamatos elerőtlenedésére, a technológiai fölény jelentette átmeneti és gyorsan elkopó előny nyilvánvalóvá válására, a háború és a társadalmi folyamatok közötti összefüggés antropológiai alapú vizsgálata kiemelt fontosságú.

Kulcsszavak

primitív; gerilla; háború; társadalom; antropológia.

Jobbágy, Zoltán

Anthropology of War: Primitive Warfare, Guerrilla Warfare and the Success of Allied Joint Operations

Abstract

Conflicts and wars at the turn of the millenium, and allied joint operations of NATO forces clearly proved that long lasting results cannot be achieved only by the application of military force. Anthropology as a science makes it clear that wars happen in given societies as societal processes and are influenced both by individuals and communities of smaller or greater size. Due to the dangerous tendency a comparison of the conflicts of the last 200 years reveal, the religious cruelty the activities of the weaker side display, the weakening internal working mechanisms of the advanced countries that form NATO, and the diminishing nature of technological superiority, it is of utmost importance to analyse the relationship between war and society from an anthropological point of view.

Key words

primitive; guerrilla; war; society; anthropology.

A Magyar Honvédségben az antropológia, mint új képesség csak pár éve jelent meg. Bármilyen meglepő azonban, a világ számos haderejében a katonák és az antropológusok együttműködése nagy hagyománnyal bír a XX. század második fele óta.¹ Antropológusok segítették a katonák munkáját Vietnamban, Burmában, Koreában, Irakban, valamint Afganisztánban. Segítettek abban, hogy a civil lakosság megnyerésével és támogatásával a háborúk minél kisebb veszteséget okozzanak, és minél hamarabb fejeződjenek be. Antropológiai tevékenységük mellett – esetenként

¹ Többnyire tartalékosok adják a modern haderők ez irányú képességét. Magyarországon, a helyét kereső új önkéntes tartalékos rendszerben érdemes lenne nagyobb figyelmet szentelni ennek a területnek. Lásd: Ujházy László: A tartalékosok és a tartalékos szövetségek szerepe napjainkban. *Honvédségi Szemle*, 2014/1, p. 42.

az helyett – kémkedtek, katonákat képeztek ki, fegyvereket csempészték, vagy akár életük kockáztatásával mentették meg az ellenség elől menekülő társaikat.²

A katonantropológia, mint új tudományág

Az antropológia, azon belül a kulturális antropológia katonai alkalmazása továbbra is a modern katonai gondolkodás és gyakorlat szerves részét alkotja. Az ezredforduló konfliktusai és háborúi, a NATO összhaderőnemi műveletei egyértelműen bebizonyították, hogy kizárólag katonai erő alkalmazásával és fegyverrel nem lehet tartós eredményt elérni.³ A nemzetközi trenddel összhangban a Magyar Honvédség esetében is bizonyosságot nyert, hogy a különböző katonai műveletek sikerét nemcsak az alkalmazott fegyverek és harcászati módszerek befolyásolják. Jelentős szerepet játszik az is, hogy a műveleteket végrehajtó állomány miként használja a társadalomtudományok, azon belül is a kulturális antropológia elveit és módszereit a feladatok végrehajtása során.⁴

A katonantropológia XXI. század elején kialakulófélben lévő olyan új tudományág, amely a kulturális antropológia eszközrendszerével támogatja a katonai műveleteket nemcsak a tervezés, a szervezés, de a végrehajtás időszakában is. A katonantropológus a helyi kultúrára és hagyományokra vonatkozó információkkal előmozdítja a katonai vezető együttműködését a helyi civil vezetőkkel, megismerteti az állomány tagjait egy adott kultúra sajátosságaival, valamint háttérkutatásokkal és információk rendszerezésével támogatja a missziós területen dolgozó további társadalomtudósok munkáját. Bár a katonantropológiának nagyon összetett és komplex feladata van, a fogalom a magyar hadtudomány világában még kevésbé ismert.⁵

Clausewitz és a háború antropológiája

Clausewitz, a háború neves porosz teoretikusa *A háborúról* című fő művében a háborút a társadalmi folyamatok eredményeként értelmezve különbséget tett a művelt és a műveletlen népek között vívott háborút illetően. Szerinte a művelt népek háborúi kevésbé kegyetlenek és rombolók, aminek oka a társadalmi állapotokban, az államok „belsejében” és az államok között meglévő kapcsolatokban rejlik. Ennek megfelelően a háborúban megkülönböztetett ellenséges érzületet és ellenséges szándékot. A műveletlen népeknél a kedély szülte érzület, míg a művelteknél az értelem szülte szándék a meghatározó. Clausewitz ezt a háború első kölcsönhatásaként határozta meg, ami az erőszakban és annak korlátozásában nyilvánul meg.⁶

² Sztankai Krisztián: *A kulturális antropológia szerepe a katonai műveletekben*. Hadtudományi Szemle, 3. évfolyam 4. szám (2010), pp. 1–5

³ Dr. Törő Lajos: *A kulturális antropológiai kérdései a nemzetközi műveletek támogatásában*. Hadtudományi Szemle, 6. évfolyam 2. szám (2013), pp. 147–151.

⁴ Kolossa Sándor: *Katonai antropológia? Beszámoló A kulturális antropológia lehetőségei a nemzetközi műveletek támogatásában című tudományos konferenciáról*. Hadtudomány, 1-2. szám (2013), pp. 140–147.

⁵ Sztankai Krisztián: *A kulturális antropológia a terror elleni háborúban*. Hadtudományi Szemle, 6. évfolyam 1. szám (2013), pp. 187–192.

⁶ Clausewitz Károly: *A háborúról*. Göttinger kiadó, Veszprém, 1999 (a könyv az 1917-es második magyar nyelvű kiadás reprintje), pp. 14–15. A hadügy e jelenségét a hadikultúra fogalmával is

A Clausewitz által műveletlen, azaz primitív népeknek nevezett emberi közösségek háborúi a kezdetektől fogva jelen voltak a legkülönbözőbb antropológiai munkákban. Ennek ellenére meglepő, hogy a háború sokáig nem képezte komoly antropológiai kutatások tárgyát, a vonatkozó információt nem rendszerezték, nem történtek kísérletek az ismeretek általánosítására, a művelt és műveletlen népek háborúinak összehasonlítására, összekapcsolására.

A műveletlen népek leggyakrabban törzsi vagy primitív jelzővel illetett háborúinak legelső tudományos feldolgozására az 1940-es években került sor. A két amerikai tudós, *Quincy Wright* (1890–1970) és *Harry Turney-High* (1899–1982) egymástól független, de egymást megerősítő megfigyelése sokáig torzítóan hatott a primitív háborúkkal kapcsolatos tudományos álláspontra. Általánosan elfogadott volt, hogy a primitív háborúk halálos áldozatainak száma alacsony, az ilyen háborúban való részvétel nem különösebben veszélyes, jellegüket tekintve – a Clausewitz által műveltnek nevezett népek háborúival összehasonlítva – színvonal alattiak és gyávák, míg belső dinamikájuk a legjobb esetben is lagymatag. A primitív háborúk vonatkozásában további hiányosságokat is megállapítottak, úgymint az abban résztvevők alacsony szintű mozgósíthatósága, a részvétel teljesen önkéntes alapon való szerveződése, valamint a hosszabb hadjáratokat lehetetlenné tevő alacsony szintű logisztikai támogatottság. A primitív háborúban nincsenek különböző szinteken szerveződő egységek, nincs szervezett szerű kiképzés, a vezetés-irányítás rendszere pedig elhanyagolt. Az abban résztvevők katonai szempontból fegyelmetlenek, katonai értelemben vett morál pedig nem létezik. Ezekben a háborúban nem használnak csak harcra készített fegyvereket, és nem építenek különböző erődítményeket. Nincsenek hivatásos katonák és nincs jele a katonai specializálódásnak. Az alkalmazott harcászat nem hatékony és a harc megvívásának nincsenek hagyományos értelemben vett elvei.⁷

A két tudós munkásságának köszönhetően a primitív háborúkkal kapcsolatban kialakult kép inkább hasonlít viszonylag veszélytelen sportra, semmint tulajdonképpen, nagyon is veszélyes háborúra. Nem meglepő, hogy az ilyen háborúk okaiként az antropológusok olyan magyarázatokat alkottak, mint sportolás, sértések megtorlása, vagy akár a szórakozás keresése.⁸

A háború antropológiája és a primitív háborúk vizsgálata fontosságának további oka, hogy minden társadalmi haladás ellenére a világ nagy része úgy él állami keretekben, hogy annak nem aktív részese. Százmilliók élnek a társadalmak különböző szegmenseiben olyan törzsi kötelékekben, amiket nem lehet politikai entitásként értelmezni.⁹ Ennek közvetlen velejárója, hogy az általuk megvívott háborúk sok szempontból hasonlítanak az antropológusok által vizsgált primitív háborúkra. Fontos ezekkel a háborúkkal kapcsolatban még megjegyezni, hogy az

magyarázták; a fogalom kialakulásáról lásd Forgács Balázs: *A hadikultúra fogalmának historiográfiája I.* Hadtudományi Szemle, 2. évfolyam 2. szám (2009), pp. 1–9. és Forgács Balázs: *A hadikultúra fogalmának historiográfiája II.*, Hadtudományi Szemle, 2. évfolyam 3. szám (2009), pp. 1–8.

⁷ Keeley, Lawrence L.: *War Before Civilisation. The Myth of the Peaceful Savage.* Oxford University Press, 1996, pp. 8-14; Schneider, Joseph: *Primitive Warfare: A Methodological Note.* in: Bramson, Leon/Goethals, George W. (eds.): *War, Studies from Psychology, Sociology, Anthropology.* Basic Books, 1968, pp. 283–291.

⁸ Harris, Marvin/Johnson, Orna: *Cultural Anthropology.* Pearson Education, 2003, pp. 164–165; Gardner, Robert–Heider, Karl G.: *Gardens of War, Life and Death in the New Guinea Stone Age.* Random House, 1968, pp. 135–144.

⁹ *Tribes still matter, how global leaders tap into diaspora networks.* The Economist, 20 January 2011, Internet, letöltve 2014. 06. 19, elérhető www.economist.com/node/17928961.

emberi történelem során a háborúkat alapvetően államtól eltérő emberi közösségek, hadseregektől eltérő társadalmi szervezetekkel és katonáktól eltérő fegyveresekkel vívták meg. Ezen háborúk sokszor döntő ütközeteket nélkülöző, elhúzódó konfliktusok voltak, amiket a szemben álló felek korlátozott célokért és korlátozott eszközökkel vívtak, és természetes jelenségként a mindennapok részeként értelmezték.¹⁰ A művelt népek alapvetően politikai jellegű, politikai célokért katonai eszközök alkalmazásával megvívott háborúitól eltérő módon ezek a háborúk az abban résztvevők túléléséhez szükséges brutális mechanizmusokként működtek.¹¹

Egy orosz felfedező megfigyelései

Nyikolaj Nyikolajevics Mikluho-Makláj XIX. századi orosz tudós és utazó a pápuák megfigyelése során vezetett naplójában arról tudósít, hogy a különböző közösségek között a háborúk gyakoriak voltak és az ellenségeskedés nagyon sok ok miatt törhetett ki. Kétszer említést tesz arról, hogy akár betegséget követő gyors halál is okot szolgáltatott a háborúra. A pápuák háborúival kapcsolatban azonban megjegyzi, hogy ugyan nem járnak nagy véráldozattal mivel a harcban elesettek száma viszonylag kevés, de hosszan elhúzódhatnak és sok esetben vérbosszúba torkolhatnak. A vérbosszúk pedig folyamatosan táplálják az ellenségeskedést, hátráltatják a békekötést, ami miatt az abban résztvevő közösségek között megszakadhat minden kapcsolat és összeköttetés.¹²

Ezek a háborúk annyira áthatották az ottani emberek mindennapjait, annyira azok természetes részét képezték, hogy amikor egyszer visszatért egy korábban már látogatott helyre, az időközben elhunytak esetében a halál oka sokszor fegyveres konfliktusban való részvétel volt. Mikluho-Makláj említést tett arról is, hogy egy esetben a bennszülöttek magát az expedíciót is megtámadták, de a tűzfegyvereknek köszönhetően támadásukat a néhány fős expedíció visszaverte. Arról is ír, hogy a háborúba indult férfiak esetenként egyetlen sebesült, vagy halott nélkül tértek vissza és az ellenség közül sem öltek és sebesítettek meg senkit. Az ő – vélhetőleg hibás – értelmezése szerint ez nem jelenthetett mást, mint hogy az „... az egész hadjárat harci komédiába fűlt”. Mikluho-Makláj azt is megfigyelte, hogy a hegyi falvak általában ellenséges viszonyt ápoltak a parti falvakkal, illetve a háborúzás sok esetben együtt járt az emberevéssel. Többször arról tudósított, hogy a rajtaütések következtében számos bennszülött meghalt, a támadók a megöltek pedig elhurcolták és – esetenkénti átmeneti patriarchális jellegű rabszolgaság után – megették.¹³ A támadások következtében az is előfordult, hogy egy eredetileg part menti falu teljes egészében áttelepült az erdőbe, jelentős távolságra a tengerparttól.

¹⁰ Hammes, Thomas X.: *The Sling and the Stone, On War in the 21st Century*. Zenith Press, 2004, p. 3; Toffler, Alvin–Toffler, Heidi: *War and Anti-War, Survival at the Dawn of the 21st Century*. Little, Brown and Company, 1993, p. 64; Crevelde, Martin van: *The Transformation of War*. The Free Press, 1991, p. 73; Wegman, Yehuda: *Israel's Security Doctrine and the Trap of "Limited Conflict"*. Military Technology, March 2005, pp. 86–89.

¹¹ LeBlanc, Steven A./Register, Katherine E.: *Constant Battles, The Myth of the Peaceful, Noble Savage*. St. Martin's Press, 2003, pp. xiv-xv (prologue), 15.

¹² Harley, Paul: *Nicolay N. Miklouho-Maclay - A Great Humanist, Scientist, and Explorer*. Rapa Nui Journal, Volume 20, Issue 2 (October 2006), pp. 138–139; Mikluho-Makláj: *Pápuák között*. Gondolat, 1962, pp. 294–299, 359.

¹³ *Ibid.*, pp. 103, 133, 321, 343, 367, 368, 369, 372, 377, idézet p. 360; Webster, E. M.: *The Moon Man, A Biography of Nikolai Milkouho-Maclay*, University of California Press, 1984, pp. 129, 190, 201–202.

Mikluho-Makláj említést tesz még speciális, csak a háborúban használt fegyverekről, valamint a rajtaütések kegyetlenségéről is. Egy alkalommal jól felfegyverzett és jelentős számú pápua rajtaütött egy másik településen, amikor annak főnöke és férfilakossága nem volt otthon. Váratlanul és zaj nélkül jelentek meg, a zömében nőkből és gyerekekből álló lakosokat álmukban lepték meg és senkit sem kíméltek. A halottak számát Mikluho-Makláj mintegy százra becsülte. A győztesek nem elégedtek meg az ellenség megsebesítésével vagy megölésével, hanem tudatosan csonkoltak. A megtámadott falu főnökének kislányát széttépték, az emberi maradványokat dárda hegyére tűzték és diadalittasan hurcolták el a hegyekbe.

Mikluho-Makláj összességében meg volt győződve arról, hogy minden elmaradottságuk ellenére a bennszülöttek egyáltalán nem szűkölködnek különböző, halált okozó fegyverekben.¹⁴ A bennszülöttek igazságosságával kapcsolatban, a vérbosszú logikáját megfogva kiemelte, hogy valakinek a halálát nem annak a megölésével bosszulják meg, aki a halált valóban okozta, hanem a bűnös közösség lényegében bármely lakóján bosszút állhattak.¹⁵

Mikluho-Makláj további, magyarul nem megjelentet utazási emlékei során is beszámolt az általa vizsgált primitív népek háborúiról, azonban a háború vizsgálata soha nem képezte antropológiai kutatásainak tárgyát. Megállapította ugyan, hogy bennszülöttek háborúskodása és az élelmiszerforrások elégtelensége például Rapanuin (a Húsvét szigeten) nagyban hozzájárult a népességfogyáshoz és az emberevés megjelenéséhez, de nem vizsgálta sem a háborúhoz vezető okokat, sem a szigeten dúlt háború sajátosságait. Felismerte és lejegyezte az Új-Guinea szigetén élő bennszülöttek harciasságát és harcos kultuszát, az általuk alkalmazott hadviselés hasonlóságát a rabló- és bandaháborúkkal, de nem foglalkozott a mögötte lévő társadalmi sajátosságokkal.¹⁶

A palaui bennszülöttek vizsgálata során nem értette meg, hogy az áldozatok fejének levágására miért van szükség. Nem értette meg azt sem, hogy a palaui bennszülöttek miért képesek európai szemmel komolytalannak látszó okok miatt háborúzni generációkon keresztül egészen addig, amíg a folyamatos háborúk a mindennapok szerves részévé nem válnak. Ugyan kutatásai központi elemét a legendák, a nyelvi és társadalmi sajátosságok megfigyelése, a szokások, a vallás és az építészet feltérképezése képezte, de feltűnt neki a palauiak véres háborúit átszövő fortély és csalás, valamint a lesállásból végrehajtott rajtaütések nagy száma. Meglepte, hogy életerős harcosok nem érezték méltóságon alulinak, hogy az éj leple alatt támadjanak meg és fejezzenek le védtelen nőket és ártatlan gyerekeket. A harcosok gyakorlatias válasza, miszerint azért ölnek nőket és gyerekeket, mert egy nő több gyereket szülhet, a gyerekből pedig felnőtt lesz, megdöbbenette.¹⁷

A háború megjelenési formái – a múlt

Annak ellenére, hogy primitív közösségek megfigyelései során – ahogy azt Mikluho-Makláj példája is bizonyítja – az antropológusok folyamatosan találkoztak háborúra utaló egyértelmű jelekkel, egészen a XX. század közepéig nem nagyon foglalkoztak vele. A jelentős változást a vietnami háború hozta meg és lényegében az 1980-as

¹⁴ Ibid., p. 231, 287, 395-96

¹⁵ Ibid., p. 404

¹⁶ Webster, pp. 43-44, 88-94, 154.

¹⁷ Ibid., p. 182.

évek elejétől képezi a háború komoly antropológia kutatások tárgyát, ami különböző tudományos iskolák megszületését eredményezte. Azóta a háború kutatása megjelent az antropológia számos ágában, úgymint az ökológiai antropológiában, vagy a társadalmi struktúrákat kutató antropológiában is.¹⁸

Az antropológiai kutatások nyilvánvalóvá tették, hogy a történelem előtti primitív közösségek élete a legkevésbé sem volt békés. Az is egyértelművé vált, hogy e közösségek konfliktusainak vizsgálata alapján a háború fogalmát át kell értékelni. A háború nemcsak a fémet megmunkálni képes, összetett társadalmak sajátossága, hanem nagymértékben átszötte olyan emberi közösségek életét is, amelyek követ, csontot és fát használtak. Mikluho-Makláj feljegyzéseit olvasva egyértelművé válik, hogy a szomszéd falún való rajtaütés és néhány lakos, férfi, nő, esetleg gyermek legyilkolása is lehet komoly háború, különösen akkor, ha az rendszeresen megismétlődve nagymértékben kihat az abban résztvevő emberi közösségek életére. Ezt erősíti az a tény is, hogy számos új-guineai és venezuelai bennszülött törzs esetében a háború nagyon gyakori, lényegében folyamatos esemény volt.¹⁹

A primitív népek háborúinak antropológiai vizsgálata egyértelműsítette, hogy e háborúk, jellegüket tekintve akár az ellenség teljes megsemmisítéséig vezető totális háborúkká is válhatnak. Megsemmisítő jellegük következik a gyakori, de kevés halálesetet okozó csatákból, valamint a rajtaütésekből, amik az ellenség esetenkénti lemészárlását eredményezhetik. Totális jellegük pedig következik az ellenség élelmiszerkészleteinek és vagyontárgyainak kifosztásából, otthonainak és termelőeszközeinek lerombolásából, asszonyainak és a gyerekeinek fogságba ejtéséből és alkalmankénti legyilkolásából. Az antropológiai kutatások azt is nyilvánvalóvá tették, hogy a primitív népek háborúskodásai jellegükben nagyon hasonlítanak a későbbi korokban megfigyelhető háborúkhöz. Már esetükben is élesen el lehet különíteni a nyílt csatákat, valamint a kisebb-nagyobb rajtaütéseket.²⁰

A két forma éles ellentétben állt és áll egymással a mai napig. Amíg a nyílt csaták nagymértékben stilizáltak, jellegüket tekintve színházhoz hasonló társadalmi eseményeknek minősülnek és azokat a szembenálló felek egy meghatározott protokoll (különböző egyezmények, előírások és szabályok) szerint vívják meg, addig a rajtaütések célja az élet kioltása, amiben minden trükk, csalás és csel megengedettnek számít. Általánosságban kijelenthető, hogy a nyílt csata az abban résztvevők nagy részének a harc örömét, kisebb részének az ilyen-olyan sebesülésekkel együtt járó pillanatnyi fájdalmat, míg egy elenyésző számú kisebbségnek a halált jelentette. Ezzel éles ellentétben állnak az esetenkénti és akár véres mészárlásokba is torkoló rajtaütések, amik minden, abban résztvevő számára különlegesen veszélyes tevékenységnek számított. A két forma közötti legnagyobb különbség a meglepés ténye mellett a nyílt csata *szimmetriáját* szándékosan megtörő és így *aszimmetriát* okozó rajtaütés. Amíg nyílt csata helye és ideje mindenki számára ismert, addig a rajtaütés helye és ideje mindig titok marad és emiatt sokkal nagyobb mértékben befolyásolja az emberek mindennapi életét.²¹

¹⁸ Webster, pp. 43-44, 88-94, 154, 182. R. Brian Ferguson discusses Violence: An Anthropology of War. Open Anthropology, A Public Journal of the American Anthropological Association, Volume I, Number II (October 2013), Internet, letöltve 2014. 11. 26, elérhető <http://vimeo.com/73080151>

¹⁹ LeBlanc, Steven A. –Register, Katherine E., p. 57; Gardner, Robert/Heider, Karl G. p. 135.

²⁰ Keeley, Lawrence L., pp. 48, 59–69; Otterbein, Keith F.: *How War Began*, Texas A&M University Press, 2004, pp. 14–15.

²¹ Gardner, Robert–Heider, Karl G., pp. 136–143.

A háború megjelenési formái – a jelen

A modern korban a csata és a rajtaütés éles elkülönülése nem alapvetően csak katonai-technikai jellegű. Tartalmi és formai megkülönböztetésük több dimenzióban (reguláris/irreguláris, legális/illegális, szimmetrikus/aszimmetrikus, magas intenzitású/alacsony intenzitású) is megjelenik. A két hadviselési forma ilyen éles különválásában központi szerepet játszik a háború és a béke állapotának eltérő jellege, a katona és a civil megkülönböztetése, az ellenség és a bűnöző elhatárolása, valamint az államok közötti és az állam belüli háború elkülönülése. A rajtaütés csatától lényegesen különböző jellegét nagyban meghatározza a *tér* és az *idő* hagyományos hadviseléstől eltérő hangsúlyozása, a meglévő társadalmi struktúrák széttűzése, a bel- és a külpolitikai kontextus összemosódása, valamint a hadviselést támogató technikai-ipari háttér eltérő szerepe.²²

A hadviselés fent említett két megjelenési formája nemcsak Clausewitznél és az antropológiában, hanem a politikatudományban is vizsgálat tárgyát képezi két szembenálló fél közötti aszimmetria értelmezésekor. A nyílt csatára fókuszáló háború a megvívását korlátozó egyezmények, előírások és szabályok miatt mindig *limitált*, míg a semmilyen protokoll által nem korlátozott rajtaütésekből álló háború a jelleget tekintve mindig *totális*.²³

A második világháború utáni korszakot elemezve megállapításra került, hogy regionális összehasonlításban a háború megvívása a formát tekintve elkülöníthető a nyílt csatára nagymértékben hasonlító *villámháborúra* és a rajtaütésekkel számos közös vonást felvonultató *gerillaháborúra*. Amíg az előbbi egy lényegében statikus megközelítést jelent, amiben élesen különválnak egymástól a háború és a béke, a katona és a civil, az ellenség és a bűnöző, a hőstett és a bűntett, addig utóbbi pont ezeket a kategóriákat mossa össze és jelent felforgató tevékenységet, pszichológiai hadviselést, valamint akár az ellenfél teljes megsemmisítését is eredményező terrort és ellenterrort.²⁴

A háború két formája közötti alapvető különbség, az akár mézszárlássá fajuló rajtaütésekhez hasonló módon totális jelleget ölthető gerillaháború lényege a kínai kommunisták által alkalmazott stratégiát és taktikát tanulmányozva válik egyértelművé és megérthetővé.²⁵ Stratégiai szinten Mao fontosnak tartotta kiemelni az éberség, a mobilitás és a támadás jelentőségét, amelyben figyelembe kell venni az ellenség helyzetét és annak erejét, a terep adottságait, az infrastruktúrában rejlő lehetőségeket, a mindenkori időjárást, valamint a lakosságot. Taktikai szinten Mao lényegében a műveletlen vagy primitív népek által alkalmazott rajtaütések jellemvonásait sorolja fel, úgymint keletről jönni és nyugatról támadni, a szilárdat kihagyni és az ürest megtámadni, a támadás után visszavonulni, a rajtaütés során olyan döntést hozni, ami lehetővé teszi döntő csapás mérését az ellenségre. A gerillaháború lényegét egy kis versben foglalta össze, amelynek tartalmi elemei a következők: az ellenség elől akkor kell visszavonulni, amikor az előretör, akkor kell

²² Schmitt, pp. 10–55.

²³ Mack, Andrew: *Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict*. World Politics, Number 27, Issue 2 (January 1975), pp. 175–200.

²⁴ Arreguin-Toft, Ivan: *How the Weak Win Wars, A Theory of Asymmetric Conflict*. International Security, Volume 26, Number 1 (Summer 2001), pp. 106–107. Schmitt, Carl: *The Theory of the Partisan, A Commentary/Remark on the Concept of the Political*. Duncker & Humblot, 1963; angol fordítás A. C. Goodson, Michigan State University, East Lansing, 2004, pp. 6–7, Internet, letöltve 2014. 11. 20, elérhető: <http://obinonet.ro/docs/tpnt/tpntrex/cschmitt-theory-of-the-partisan.pdf>.

²⁵ Schmitt, pp. 38–43.

zaklatni, amikor megáll, akkor kell rá csapást mérni, amikor fáradt és akkor kell üldözni, amikor visszavonul. Másképp kifejezve: a gerillaháború lényege a szimmetriatörés, azaz az ellenség hátának, szárnyainak és egyéb sebezhető részeinek a zaklatása, támadása, szétszórása, kifárasztása és megsemmisítése.²⁶

Hasonló elvek mentén írta le *Marighella* a városi gerillák harcát 1969-ben kiadott kézikönyvében. Annak érdekében, hogy az ellenséget lefárasztja és demoralizálja, a városi gerillának is rendelkeznie kell olyan képességekkel, mint kezdeményezőkézség, mobilitás, és rugalmasság.

A háború megjelenési formái – a jövő

A XIX. század második felében lezajlott gyarmatosítási hullám során a fejlett államok hagyományos értelemben vett katonai mutatóiknak (felszerelés, fegyverzet, kiképzés, ellátás) köszönhetően egymás után arattak kisebb-nagyobb katonai győzelmeket. Az esetenkénti vereségektől függetlenül, technológiai és egyéb fölényüknek köszönhetően a gyarmatosítók kisebb haderői is képesek voltak a legegyszerűbb harceljárások alkalmazása esetén is lényegesen nagyobb ellenséges erők felett sokszor mézárításokba fulladó győzelmeket aratni. Előbbire jó példa az afrikai brit gyarmatosítás korai szakasza, amikor a harcászat lényegében kimerült a katonai oszlopoknak az ösvényekről a bozótosba való válogatás nélküli tüzelésében. Utóbbira pedig a britek és a mahdi felkelők közötti 1898-as omdurmani csata. A hat Maxim géppuskával megerősített, de lényegesen kisebb brit haderő döntő győzelmet tudott aratni a két és félszer nagyobb mahdista sereg felett. Az ütközetben összesen 28 brit katona halt meg, ami éles ellentétben állt a mintegy 11 000 halottal a másik oldalon. A géppuskáknak hála egy halott brit katonára 393 halott dervis jutott, ami egy szemtanú szerint a csatát lényegében tömeges kivégzéssel tette egyenlővé.²⁷

Az omdurmani és az ahhoz hasonló győzelmek ellenére az elmúlt 200 év aszimmetrikus konfliktusai eredményeinek összehasonlítása egy veszélyes tendenciára világít rá. Az összesített kimutatás szerint ugyan a vizsgált időszakban az erősebb fél az esetek 70,8%-ban diadalmaskodott, azonban amennyiben a 200 évet 50 éves szakaszokra bontva vizsgáljuk, akkor már sokkal árnyaltabb és veszélyesebb kép rajzolódik ki. A kezdeti, 1800–1849 közötti időszakban az erősebb fél a konfliktusok 88,2%-ban győzedelmeskedett. A következő, 1850–1899 közötti időszak során ez a fölény 79,5%-ra csökkent, de továbbra is meghatározó maradt. Az 1900–1949 közötti időszakban az erősebb fél győzelme már csak az esetek 65,1%-ra volt jellemző. Az 1950–1998 közötti időszakban pedig már csak 45%.²⁸

A fenti tendencia alapján, valamint az iraki és az afganisztáni háborúkat vizsgálva megállapítható, hogy az egyre inkább a nyugat (kereszténység) és a kelet (iszlám) szembenállását jelentő terrorizmus elleni globális harc nem *eo ipso* eredményezheti majd az erősebb, azaz a nyugati fél győzelmét. A gyengébb fél tevékenységét átható vallásosság, amely a terrorizmus globális harcát szinte teljesen vallási tartalommal telítette, egy jellegét tekintve aszimmetrikus, dinamikáját tekintve

²⁶ Tse-tung, Mao: *On Guerrilla Warfare*. FMFRP 12–18, Department of the Navy, Headquarters United States Marine Corps, 5 April 1989, pp. 46–48.

²⁷ Heneker, William C. G.: *Bush Warfare – The Early Writings of General Sir William C.G. Heneker, KCMG, DSO*. Edited with New Material and Introduction by Major Andrew B. Godefroy, Directorate of Land Concepts and Designs, Department of National Defence, Canada, 2009, pp. 22–51; Ellis, John: *The Social History of the Machine Gun*. Pantheon Books, 1975, pp. 86–87.

²⁸ Arreguin-Toft, pp. 96–99.

alacsony intenzitású, belső tartalmát tekintve pedig irreguláris háborút a vallásháborúkra jellemző könyörtelenséggel itatott át. Az ISIS/ISIL vallási fanatizmusa és brutalitása egyértelművé tette, hogy a nyugat és szövetségesei számára a győzelem elérése se nem egyszerű, se nem egyértelmű.²⁹

Összefoglalás

Alvin Toffler, világhírű társadalomtudós és társadalomkritikus szerint a nagy természettudományi felfedezések eredményeként kialakult és az ipari forradalom eredményeként meghatározóvá vált, a fejlett ipari országokat egyre jobban átformáló működési elvek, úgymint a szabványosítás (standardization), a szakosodás (specialization), az összehangolás (synchronization), az összpontosítás (concentration), a szélsőértékesítés (maximization) és a központosítás (centralization) a globalizáció hatására folyamatosan veszítenek erejükből.³⁰

Amennyiben a háború sajátosságai a társadalmi folyamatok következményei, ahogyan Clausewitz azt leírja, akkor érdemes e folyamatok változásait katonai szempontból értelmezni:

- *szabványosítás* – egy összenövő, folyamatosan globalizálódó, különböző nagyságú társadalmi és környezeti problémákkal küzdő világban egyre kevésbé lehetséges szabványos politikai és katonai válaszokkal a felmerülő kihívásokat orvosolni;
- *szakosodás* – hasonlóan lehetetlen különböző szakterületek mentén haladva, az eltérő szinteken eltérő formában jelentkező összetett problémák egyes elemeit összefüggésükből kiragadva, az elemek jelentette kihívásokra választ adva a problémákat orvosolni;
- *összehangolás* – a NATO afganisztáni szerepvállalása során bebizonyosodott, hogy egy globalizált világban egy aszimmetrikus, alacsony intenzitású és irreguláris háborúban a fejlett országok idő-feladat/idő-tér összehangolását előtérbe helyező problémakezelése nem feltétlenül vezet sikerre;
- *összpontosítás* – a NATO felkelés elleni műveletei során az erők jelentős része, egyes klasszikusok szétszóródásra vonatkozó tanácsa, valamint a lakosságot súlypontként meghatározó konkrét műveleti igény ellenére, alapvetően táborokban és bázisokban koncentrálódott;³¹
- *szélsőértékesítés* – a felkelés elleni műveletek jelentette komplex kihívások megnehezítenek mindenfajta optimalizálást, ennek ellenére a hatékonyság iránti egyfajta igény továbbra is tetten érhető a NATO összhaderőnemi műveletekre vonatkozó hivatalos doktrínáiban;³²

²⁹ Creveld, pp. 134–142; Terrill, Andrew W.: *Confronting the “Islamic State”, Understanding the Strengths and Vulnerabilities of ISIS*. Parameters, Volume 44, Number 3 (Autumn 2014), pp. 13-23; Hardt, Michel/Negri, Antonio: *Multitude, War and Democracy in the Age of Empire*. The Penguin Press, 2004, pp. 4–25

³⁰ Toffler, Alvin: *The Third Wave*. Bantam Books, 1981, pp. 46–60.

³¹ Lásd többek között a felkelés elleni műveletek két francia klasszikusának, Galula-nak és Tranquiernek az írásait (Galula, David: *Counterinsurgency Warfare, Theory and Practice*. Praeger Security International, 2006; Trinquier, Roger: *Modern Warfare, A French View of Counterinsurgency*. Combat Studies Institute, 1985); vö. Creveld, pp. 29–32.

³² Az *AJP-01(D) Allied Joint Doctrine* együtt említi a hadműveleti és a költségvetési (?) hatékonyságot (p. 2–6); az *AJP-3(B) Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations* a támogatott parancsnok feladataként határozza meg a hatékonyság növelését (p. 1–25), illetve a hatékonyság szempontként

- *központosítás* – ugyan a felkelők csoportjai gyakran képtelenek voltak egymással együttműködni, vezetőiknek szinte alig volt lehetősége zászlóaljnál nagyobb kötelék felett parancsnokolni, a NATO felkelők elleni műveleteit alapvetően áthatotta a központosított információáramlás és vezetés.

További problémát jelent, hogy az a technológiai fölény, ami 150-200 évvel ezelőtt a fejlett országok számára lehetővé tette a világ nagy részének gyarmatosítását, egy globalizált világban már csak átmeneti és gyorsan elkopó előnyt jelent.³³ Számos hivatalos szövetségi és nemzeti dokumentum egyértelművé teszi, hogy korunk komplex válságai komplex megoldásokat igényelnek. A nemzetközi béke és biztonság megteremtése érdekében, a műveletek átfogó megközelítése elvének megfelelően sok kormányzati és nem kormányzati szereplő tesz komoly erőfeszítéseket.

Az antropológia, mint tudomány egyértelműsíti, hogy háborúk mindig egy adott közösségben, társadalmi folyamatokként zajlanak, amit az egyének, a különböző kis- és nagyközösségek befolyásolnak. Egy adott társadalom reakcióinak ki- és megismerése, a szövetséges összhaderőnemi műveletek sikeres megvívása nem képzelhető el a társadalomtudományok és a bölcsész tudományok ismerete nélkül. A vonatkozó ismeretek megszerzéséhez nem elegendő a kiképzés és a felkészítés nyújtotta keret, hanem elmélyült tudásként az oktatásban is meg kell jeleníteni azt.³⁴

Tekintettel az elmúlt 200 év aszimmetrikus konfliktusai eredményeinek összehasonlítása során nyilvánvalóvá vált veszélyes tendenciára, a gyengébb fél tevékenységét egyre inkább átható és egyre könyörtelenebbé váló vallásosságra, a globalizált világban a saját helyét kereső NATO-t képező fejlett országok működési elveinek folyamatos elerőtlenedésére, a technológiai fölény jelentette átmeneti és gyorsan elkopó előny nyilvánvalóvá válására, a háború és a társadalmi folyamatok közötti összefüggés antropológiai alapú vizsgálata kiemelt fontosságú. Esetleg antropológiai alapú műveletek (anthropology-based operations), mint a jövő szövetséges összhaderőnemi műveletei sikerének záloga?

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arreguin-Toft, Ivan: *How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict*. *International Security*, Volume 26, Number 1 (Summer 2001), pp. 93–128.
- Clausewitz Károly: *A háborúról*. Veszprém, 1999. Göttinger kiadó. (A könyv az 1917-es, második magyar nyelvű kiadás reprintje), pp. 14–15.
- Creveld, Martin van: *The Transformation of War*. The Free Press, 1991.
- Dr. Boldizsár Gábor: *A kultúrantropológia és a jövő tisztképzése*. *Hadtudományi Szemle*, 6. évfolyam 1 szám (2013), pp. 101–106.
- Dr. Törő Lajos: *A kulturális antropológiai kérdései a nemzetközi műveletek támogatásában*. *Hadtudományi Szemle*, 6. évfolyam 2. szám (2013), pp. 147–151.
- Ellis, John: *The Social History of the Machine Gun*. Pantheon Books, 1975.

szerepel a nyilvánossági munka (p. 2A–8), a főerőkifejtés (p. 3-3), valamint a hadműveletek befejezése és az erők visszatelepítése során (p. 4–20).

³³ Gray, Colin S.: *Weapons for Strategic Effect, How Important is Technology?* Occasional Paper No. 21, Center for Strategy and Technology, Air War College, Air University, Maxwell Air Force Base, pp. 31–36.

³⁴ Dr. Boldizsár Gábor: *A kultúrantropológia és a jövő tisztképzése*. *Hadtudományi Szemle*, 6. évfolyam 1 szám (2013), pp. 101-106; Honvédelmi Minisztérium: *Nemzeti Katonai Stratégia*, 2012, p. 16.

Forgács Balázs: A hadikultúra fogalmának historiográfiája I. Hadtudományi Szemle, 2. évfolyam 2. szám (2009), pp. 1–9.

Forgács Balázs: A hadikultúra fogalmának historiográfiája II. Hadtudományi Szemle, 2. évfolyam 3. szám (2009), pp. 1–8.

Gardner, Robert–Heider, Karl G.: Gardens of War, Life and Death in the New Guinea Stone Age. Random House, 1968.

Gray, Colin S.: Weapons for Strategic Effect, How Important is Technology? Occasional Paper No. 21, Center for Strategy and Technology, Air War College, Air University, Maxwell Air Force Base, pp. 31–36.

Hammes, Thomas X.: The Sling and the Stone, On War in the 21st Century. Zenith Press, 2004.

Hardt, Michel–Negri, Antonio: Multitude, War and Democracy in the Age of Empire. The Penguin Press, 2004

Harley, Paul: Nicolay N. Miklouho-Maclay - A Great Humanist, Scientist, and Explorer. Rapa Nui Journal, Volume 20, Issue 2 (October 2006), pp. 138–139.

Harris, Marvin–Johnson, Orna: Cultural Anthropology. Pearson Education, 2003.

Heneker, William C. G.: Bush Warfare – The Early Writings of General Sir William C.G. Heneker, KCMG, DSO, Edited with New Material and Introduction by Major Andrew B. Godefroy, Directorate of Land Concepts and Designs, Department of National Defence, Canada, 2009.

Honvédelmi Minisztérium: Nemzeti Katonai Stratégia, 2012.

Keeley, Lawrence L.: War Before Civilisation. The Myth of the Peaceful Savage. Oxford University Press, 1996.

Kolossa Sándor: Katonai antropológia? Beszámoló A kulturális antropológia lehetőségei a nemzetközi műveletek támogatásában című tudományos konferenciáról. Hadtudomány, 2013/1–2. pp. 140–147.

Lawrence, T. E.: Seven Pillars of Wisdom. Wordsworth Classic of World Literature, 1997.

LeBlanc, Steven A. –Register, Katherine E.: Constant Battles, The Myth of the Peaceful, Noble Savage. St. Martin's Press, 2003.

Mack, Andrew: Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict. World Politics, Number 27, Issue 2 (January 1975), pp. 175–200.

Marighella, Carlos: Mini-Manual of the Urban Guerrilla. Abraham Guillen Press & Arm The Spirit, December 2002.

Mikluho-Makláj, N. N.: Pápuák között. Budapest, 1962. Gondolat Kiadó

Otterbein, Keith F.: How War Began. Texas A&M University Press, 2004.

R. Brian Ferguson discusses Violence: An Anthropology of War. Open Anthropology. A Public Journal of the American Anthropological Association, Volume I, Number II (October 2013), Internet, letöltve 2014. 11. 26, elérhető <http://vimeo.com/73080151>.

Schmitt, Carl: The Theory of the Partisan, A Commentary/Remark on the Concept of the Political. Duncker & Humblot, 1963; angol fordítás A. C. Goodson, Michigan State University, East Lansing, 2004, Internet, letöltve 2014. 11. 20, elérhető: <http://obinfonet.ro/docs/tpnt/tpntrex/cschmitt-theory-of-the-partisan.pdf>.

Schneider, Joseph: Primitive Warfare: A Methodological Note. in: Bramson, Leon/Goethals, George W. (eds.): War, Studies from Psychology, Sociology, Anthropology. Basic Books, 1968, pp. 283-291.

Sztankai Krisztián: A kulturális antropológia a terror elleni háborúban. Hadtudományi Szemle, 6. évfolyam 1 szám (2013), pp. 187–192.

Sztankai Krisztián: A kulturális antropológia szerepe a katonai műveletekben. Hadtudományi Szemle, 3. évfolyam 4. szám (2010), pp. 1–5.

Terrill, Andrew W.: Confronting the “Islamic State”: Understanding the Strengths and Vulnerabilities of ISIS. *Parameters*, Volume 44, Number 3 (Autumn 2014), pp. 13–23

Toffler, Alvin: *The Third Wave*. Bantam Books, 1981.

Toffler, Alvin/Toffler, Heidi: *War and Anti-War, Survival at the Dawn of the 21st Century*. Little, Brown and Company, 1993.

Tribes still matter, how global leaders tap into diaspora networks. *The Economist*, 20 January 2011, Internet, letöltve 2014. 06. 19, elérhető www.economist.com/node/17928961.

Tse-tung, Mao: On Guerrilla Warfare. FMFRP 12-18, Department of the Navy, Headquarters United States Marine Corps, 5 April 1989.

Ujházy László: A tartalékosok és a tartalékos szövetségek szerepe napjainkban. *Honvédségi Szemle*, 2014/1., p. 42.

Ujházy László: From Combined Arms to the Comprehensive Approach. EUFOR Forum, October/November 2012, p. 18.

Webster, E. M.: *The Moon Man. A Biography of Nikolai Milkouho-Maclay*. University of California Press, 1984.

Wegman, Yehuda: Israel’s Security Doctrine and the Trap of “Limited Conflict”. *Military Technology*, March 2005, pp. 86–89; Clausewitz, p. 608.